

Problemi autorskog prava na internetu

***

Copyright's problems on Internet

Aida Kalajdžisalihović

Osnovna škola "El-Manar"
Sarajevo, Bosna i Hercegovina
unutarnjimrak@gmail.com

Sažetak

Predmet ovog istraživanja¹ jeste problematika autorskog prava i njegova uloga u digitalnom okruženju u odnosu na analogno, te implikacije na bibliotekarstvo, s ciljem sticanja uvida u važnost propitivanja aktuelnih problema izazvanih internetom na koje nai-laze autori, izdavači, bibliotekari i korisnici.

U prvom, ovdje objavljenom dijelu rada razmatraju se pojmovi autora i autorskog djela; uređenje, zaštita i odnos autorskog prava prema internetu i digitalnom mileniju, te poštena upotreba, licence i licenciranje.

Zakon o autorskom pravu koji će se primjenjivati na internetu treba biti na strani korisnika i štititi, prije svega, moralna prava autora.

Ključne riječi: autorsko pravo, internet, zakon, biblioteka, digitalno okruženje

Abstract

The topic of this research [1] is copyright and its role in digital environment in relation to the analog one, the implications in relation to librarianship with the aim to get the access to importance of inquiring about actual troubles caused by Internet with which the authors, publishers, librarians and users encounter.

In the first part of the paper, which is published here, the terms like as authors and copyright works were researched and also, settlement, preservation and relationship between copyright and Internet and digital millennium and fair use, licences and licencing.

Copyright Act which will be implemented on Internet should be on user's side and protects, first of all, author's moral rights.

Key words: copyright, Internet, law, library, digital environment

Uvod

Razvoj društva u kojem otvorenost informacija bitno određuje našu kulturu, međuljudske odnose, znanje, donosi i niz problema na globalnom nivou. Unatoč svim pogodnostima i olakšicama u razvitku i napretku koje smo upoznali pomoću interneta, primijetili smo i niz poteškoća koje se kreću od onih lako rješivih pa sve do kompleksnih i zabrinjavajućih na razini zakona. Autorsko pravo i intelektualno vlasništvo neizostavno nameću pitanje o odgovornosti kada govorimo o bilo kojem segmentu interneta, neovisno da li smo njegovi korisnici kod kuće ili na radnom mjestu. Korisnicima interneta često nije jasno koji je kodeks ponašanja u javnom prostoru globalne interaktivne i decentralizirane mreže, a čini se da takvog i nema, jer je internet prostor bez autoriteta u kojem vlada nered ako red ne postavimo lično. Transformacija digitalnih informacija, kao i njihova upotreba i organizacija čine digitalnu kulturu koja je, koliko god nam to izgledalo bezazleno, determinirana propisima iz autorskopravne zaštite. Autorskopravna zaštita usložnjava i bibliotečko poslovanje i profesionalnu odgovornost jer bibliotekari moraju biti i na strani korisnika i na strani autora, što je u (online) digitalnom okruženju teško izbalansirati. Zadaća bibliotekara, između ostalog, jeste i ta da korisniku obezbijedi traženu informaciju ne kršeći prava autora, a s obzirom da su zahtjevi korisnika sve kompleksniji i raznovrsniji, bibliotekar se često nalazi u paradoksalnoj situaciji da informaciju u isto vrijeme treba i zaštiti i pružiti, do čega dolazi zbog destabiliziranog odnosa između autora i korisnika uvjetovanog pojavom informacijsko-komunikacijskih tehnologija (IKT). IKT su nas iz industrijalizma prevele u informacionalizam, spajajući informacije na osnovu kojih se civilizacija razvijala sa tehnologijom uz pomoć koje se te informacije obrađuju. Manuel Castells, u epilogu knjige Pekka Himanena *Hakerska etika i duh informacijskog doba*, informacionalizam definira kao *tehnološku paradigmu koja se odnosi na tehnologiju, a ne na društvenu organizaciju ili na institucije. Informacionalizam postavlja temelj za jednu vrstu društvene strukture koju nazivam umreženim društvom.²* Castells ističe da su u biti sva društva do sada bila informacijska jer su svoj razvoj gradila na znanju do kojeg su dolazili putem

¹ Rad se zbog obimnosti objavljuje u dva dijela, prvi dio u ovom br. 17, a drugi će biti objavljen u narednom br. 18 časopisa *Bosniaca* = This paper consists two parts. This published part presents researching results about copyright on Internet. The second part will be published in the next number of journal *Bosniaca*, N° 18

² Castells, Manuel. Epilog : Informacionalizam i umreženo društvo. U: Himanen, Pekka. *Hakerska etika i duh informacijskog doba*. Zagreb : Naklada Jesenski i Turk, 2002. str. 117.

informacija, ali ono što umreženo (informacijsko) društvo razlikuje jeste tehnološka paradigma koju je donijela revolucija informacijske tehnologije.

To je razlog zbog kojeg ne govorim o privredi temeljenoj na znanju ili o informacijskom društvu nego o informacionalizmu: tehnološkoj paradigmi koja se temelji na uvećanoj čovjekovoj sposobnosti obrade informacija u mikroelektronici i genskoj tehnologiji. (...) Informacijske su tehnologije našeg doba povjesno još važnije jer su novu tehnološku paradigmu³ donijele na temelju tri važne, osebujne značajke:

1. samorazvijajuća sposobnost obrade: u pogledu opsega, složenosti i brzine,
2. sposobnost rekombiniranja i
3. decentrirana fleksibilnost⁴

Ovaj način povezivanja i spajanja različitih kategorija (informacijske, telekomunikacijske i mrežne tehnologije) u kontekstu autorskih prava i bibliotekarstva nametnuo je ključna pitanja: kako kategoriju vlasništva zaštiti od zloupotrebe i kako korisnicima omogućiti iskoriščavanje najvećeg potencijala interneta na legalan način? Problemi autorskog prava na internetu kao što su sloboda dijeljenja, piraterija, plagijarizam, neautentičnost informacija, krađa duhovnog proizvoda, etika i moral, izjednačavanje profesionalca i amatera, samo su neki u dugačkom nizu aktuelnih. Tema je postavljena u kontekstu bibliotekarstva, a cilj jeste ukazati na probleme i predstaviti neka od mogućih rješenja. Iako je problematika kojom se bavim u ovom radu primjenjenija pravnoj struci, što zbog boljeg poznавanja okvira unutar kojih je smještena, što zbog boljeg uvida u stanje stvari, smatram da je promišljanje o ovoj temi obaveza bibliotekara / informacijskog stručnjaka. Četiri bitna pojma ovoga radu jesu nauka, umjetnost, tehnologija i pravo u međusobnoj isprepletenosti i zavisnosti, u vremenu sadašnjem i budućem.

Pojam autora i autorskog djela

Autor

Pojam autora nastaje od latinske riječi *auctor* što znači množitelj, stvaratelj, začetnik. Autor je, dakle, tvorac ili stvaratelj duhovne (intelektualne) tvorevine.

Pojam autora u književnosti, ali i u drugim umjetnostima i znanosti, interpretira se u zavisnosti od sli-

3 Castells paradigmu razumije kao koncept koji postavlja standarde djelovanja. Ona integrira otkriće u koherentan sustav odnosa koje karakterizira njegova sinergija – to jest, dodana vrijednost sustava u odnosu na njegove pojedine dijelove. Tehnološka paradigma organizira postojeći spektar tehnologija oko jedne jezgre koja pojačava djelovanje svake od njih. Tehnologiju obično razumijemo kao uporabu znanstvenog znanja kako bi se djelovalo u obliku koji se može reproducirati.

Castells, Manuel. *nav. dj.*, str. 115-116

4 Castells, Manuel. *nav. dj.*, str. 118.

ke svijeta u dатој epohi. Ta zavisnost održala se do danas, s nešto manjim ili većim promjenama, ali jednako vidljiva. Tako, na primjer, antički Grci nemaju potrebu za pojmom autora jer kod njih nema partikularnih istina, njihov odnos prema božanskom otkriću je jasan; sve što je prisutno u pojavnom ili duhovnom obliku, nastalo je od bogova, a muze nadahnjuju pojedine ljude da stvaraju – prisvajanje stvaralaštva nije prisutno, jer se ono indirektno pripisuje bogovima i muzama. Čovjek kao pojedinac nije slobodan, on je uvijek u zavisnosti sa prirodom, a samim tim i bogovima, determiniran je svojim karakterom, tako da njegova izdvojenost nije moguća. Podjela čovjeka na duhovno i tjelesno, nastala kao rezultat promišljanja sljedbenika gnosticizma u kasnom helenizmu (kada se grčka kultura i završava) preduslov je za nastanak pojma autora, koji svoje rođenje nalazi u Rimu, najprije kao ideja o množitelju, začetniku, a kasnije, kao priznavanje autorstva, tj. pitanje svojine.

U srednjem vijeku se nedvojbeno zna ko je autor – autor je Bog – autor teksta svijeta. Srednjovjekovna kultura nije podržavala isticanje važnosti pojedinca ni na koji način, pa je tako i autor često ostao neimenovan, a stil je kao osobenost raznolikog izražavanja i ostavljanja traga za sobom, smatran pogreškom.

Citiranje u današnjem smislu ne postoji: u tekstovane ranijih autora koje prepisuju i kompiliraju mnogi prepisivači umeću vlastite komentare, koje ne označuju posebno. Goldschmidt navodi da se rukopisi tek ponekad identificiraju po imenu autora, a češće po imenu prepisivača ili vlasnika.⁵

Pojam autora kakvim ga danas shvatamo nastao je u renesansi (14-16. st). Razlozi njegovog nastajanje jesu pojava centralne perspektive i potreba da se Ja/autor upozna neposredno, što znači da bez autora i njegovog pogleda ne može postojati djelo, on u potpunosti manipulira materijalom i uz pomoć svog kreativnog duha materijal oblikuje i udahnuje mu dio sebe, dakle, na taj način promišlja o sebi, o drugom, o unutrašnjem. Autor time postaje božanski subjekt jer stvara.

U romantizmu ova predstava dostiže vrhunac, da bi u 19. st. autora poklopila potpuna determiniranost u pogledu utjecaja prilika u epohi, kulturne paradigme i utjecaja sredine na stvaranje djela. 20. st. obilježio je Roland Barthes ubijanjem autora. U svom tekstu *Smrt autora*, on je istakao kako uloga autora mora biti nevidljiva, a njegovo mjesto je ustupljeno čitatelju koji kreira značenje teksta. Tekst se treba sastojati od mozaika citata čije autore nije moguće odrediti. Proganjanje autora iz teksta i odbacivanje tradicionalnog smisla vođe kroz svijet pisane riječi, nije se dugo održavalo.

5 Horvat, Aleksandra; Živković Daniela. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2009. str. 16.

žalo iako je imalo svojih pristalica (kao i svaka tren-dovska praksa) jer je u samom početku bilo nerealno, tako da je uslijedio povratak autora. Taj povratak u 21. st. karakterizira pomanjkanje originalnosti i kvaliteta a povećanje broja autora. Pojavom interneta i Web 2.0 alata autor i publika se jedva mogu razlikovati, jer je publika autor i autor može biti ko god to poželi, bez ograničenja, neovisno o obrazovanju, elokventnosti, autentičnosti, istinitosti, tačnosti, sposobnosti. Prema mišljenju Michela Foucaulta u tekstu *What Is an Author?*, upravu u trenutku mijenjanja društva, funkcija autora će nestati.

*Svi diskursi, bez obzira na njihov status, formu ili vrijednost, i bez obzira na način na koji će biti tretirani, razvit će se u anonimnost žamora. Više nećemo moći čuti pitanja o kojima će se dugo moći raspravljati. Ko je doista govorio? Je li to stvarno bio on, a ne neko drugi? S kolikom autentičnosti i originalnosti? Koji je najdublji dio sebe izrazio u tekstu? Umjesto toga, čut ćemo druga pitanja, poput ovih: koji su načini postojanja diskursa? Gdje se je koristio, kako može cirkulirti i ko ga može prisvojiti? (...) A iza svih ovih pitanja, jedva da ćemo čuti išta osim uzbudljive ravnodušnosti. Kakve onda veze ima ko govor?*⁶

Možda to i jeste budućnost autorstva. U svijetu analognih medija, život ovom važnom subjektu bit će produžen na neko vrijeme. U svijetu interneta i digitalne kulture, autor će (možda) nestati i djela se neće potpisivati, kao u srednjem vijeku. U egzaktnim naukama uloga autora/pojedinca će ostati važna, ali u umjetnosti pitanja čije je djelo, nerijetko izostaje.

*Znanstvenik ima drugačije motive objavljivanja od autora ostale literature, iz čega proizlazi i njegov stav i odnos prema autorskom pravu. (...) Osnovni je motiv objavljivanja znanstvenih radova što šira disseminacija autorovih spoznaja i dostignuća, o kojima u najvećoj mjeri ovisi njegov akademski status, ugled i priznanje u znanstvenim krugovima.*⁷

Posebna doktrina koja manipulira ideologijom autorstva jeste tzv. rad za najam, prisutan u ustanovama gdje su autori zaposleni, a ogleda se u tome da autori sva prava prenose na ustanovu. Neovisno o tome da li autori objavljaju zarad ekonomске koristi, ugleda ili promicanja ideje, njihovo je pravo priznavanje intelektualne svojine i priznavanje autorstva.

Nadati se da ime autora u budućnosti neće postati

6 Foucault, Michel. *What Is an Author?*. str. 119 URL: http://www.generation-online.org/p/fp_foucault12.htm (06. 01. 2011)

7 Pažur, Ivana. Autori znanstvenih radova i autorsko pravo. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 47, 1-2(2004), 95 108. str. 99-100.
URL: <http://www.hkdrustvo.hr/vbh/broj/86> (06.01.2011)

samo način klasificiranja, već da će i dalje biti pokretna diskurzivna prakse, tvorac teksta koji ne pristaje na nametnutu anonimnost, važan mehanizam u kulturi na čijim temeljima će stasati neke buduće generacije.

Autorsko djelo

Definicija autorskog prava, proširena ili jednostavna, uvijek se odnosi na isto – da je autorsko pravo oblik zaštite intelektualnog vlasništva različitih književnih i umjetničkih nastojanja. Zakon priznaje da pojedinci imaju pravo zaštititi moralne i ekonomske interese koji proizlaze iz njihovih kreativnih radova. To se ne odnosi na ideje, ali se odnosi na njihov izraz koji je zaštićen zakonom o autorskim pravima.

U kontekstu autorskih prava, a prema *Zakonu o autorskom pravu i srodnim pravima u Bosni i Hercegovini*, čl. 6. i čl. 7, autorskim djelom smatra se individualna duhovnatvorevina iz oblasti književnosti, nauke, umjetnosti i drugih oblasti stvaralaštva, bez obzira na vrstu, način i formu izražavanja. Unutar tih djela, naročito su istaknuta pisana djela (knjige, brošure, književni tekstovi, članci i ostali napisani i kompjuterski programi), govorna djela (predavanja, govor), dramska i dramsko-muzička djela, potom koreografska i pantomimska djela, muzička i filmska djela, djela iz oblasti slikarstva, vajarstva, arhitekture i grafike, djela svih grana primijenjenih umjetnosti i industrijskog oblikovanja, fotografksa i kartografska djela, planovi, skice i plastična djela koja se odnose nageografiju, topografiju, arhitekturu ili drugu naučnu ili umjetničku oblast. Autorskim djelom također se smatraju i zbirke autorskih djela poput enciklopedija, zbornika, antologija, muzičkih fotografskih zbirki, kao i baze podataka.⁸

Zakonom se štite samo originalna autorska djela, bez obzira na njihov oblik ili vrijednost, jer je originalnost u obliku izražavanja ono što autorsko pravo štiti, a ne ideja koja je u osnovi djela. Autorsko djelo može biti izvorno djelo ili djelo prerade. Autorsko pravo na djelu prerade (npr., prevod, adaptacija, aranžman) ni na koji način ne ograničava autorsko pravo koje postoji na izvornom djelu koje je prerade. Autorsko pravo se autoru dodjeljuje i štiti njegovo djelo neposredno po stvaranju, tako da djela imaju autorskopravnu zaštitu bez ikakvih formalnosti, dakle prema datosti i bez obzira na to jesu li ili nisu objavljeni. Postoje ustanove za autorska prava u kojima se može deponirati djelo kako bi se osigurao dokaz o polaganju prava na autorskopravnu zaštitu u slučaju sporu oko vlasništva.

8 Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima u BiH. "Sg BiH", broj 7, od 10. aprila 2002. godine.

Stavovi o autorstvu u svijetu kojim dominira demokratizirana internetska kultura, radikalno su promijenjeni. Nerijetko se dešava da je u takvom okruženju teško razlikovati autora od publike i provjeriti autentičnost informacije ili djela, a samim tim je ideja o izvornom autorstvu i intelektualnom vlasništvu ozbiljno ugrožena. Andrew Keen u knjizi *Kult amatera* kaže da je *nebulozna definicija vlasništva, složena s lakoćom s kojom danas možemo rezati i lijepiti radove drugih ljudi kako bi se činilo da su naši, rezultirala je zabrinjavajućom novom permisivnošću u pogledu intelektualnog vlasništva. Rezanje i lijepljenje, naravno, dječja je igra na webu 2.0 koja ospobljava mlade generacije intelektualnih kleptomana, koji misle da sposobnost da izrežu i zalijepe dobro formuliranu misao ili mišljenje čini tu misao ili mišljenje njihovom.*⁹

Problemi koje je začela izvorna tehnologija za razmjenu datoteka (npr. Napster ili KaZaA) samo su osnov na koji se nadovezalo *remiksiranje* sadržaja i *mashing up*¹⁰ softvera i muzike Web 2.0. i potrebno mu se detaljnije posvetiti nešto kasnije.

Autorsko pravo (pojam, razvoj, vrste)

Pojam

Autorsko pravo pripadi grani prava koja se bavi zaštitom stvaratelja i dio je nacionalnih zakona i propisa. U Bosni i Hercegovini ova zaštita regulirana je Zakonom o autorskom pravu i srodnim pravima iz 2002. god. kojim su uređena:

- a)prava autora nad djelima izpodručja književnosti, nauke i umjetnosti i njihovo ostvarivanje – autorska prava;
- b)prava umjetnika izvođača i njihovo ostvarivanje, prava proizvođača fonograma, radio-difuznih ustanova –proizvođača emisija – srodnna prava;
- c)prava proizvođača videograma;
- d)prava proizvođača baze podataka i
- e)zaštita autorskog prava i srodnih prava.¹¹

Ovakva podjela prava unutar šire skupine autorskog prava danas je karakteristična za većinu naci-

9 Keen, Andrew. *Kult amatera* : kako blogovi, MySpace, YouTube i ostali suvremeni mediji koje stvaraju korisnici uništavaju našu ekonomiju, kulturu i vrijednosti. Zagreb : Fraktura, 2010. str. 38-39.

10 Prema Keenu, to su termini koji se koriste da bi se jednostavnije objasnile aktivnosti na internetu uz pomoć kojih se stvara mreža zamršenih odnosa i novih poimanja autra/stvaralaca što upućuje i na problem intelektualnog vlasništva.

11 Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima Bosne i Hercegovine. Glava I – Opste odredbe. Član 1. „Sg BiH“, Broj 7, od 10. aprila 2002. godine.

onalnih zakona i podržava ideju o zaštiti autorskog djela, intelektualne svojine i autora (u osnovi) čiji začetak datira iz 18. st. kada se autorsko pravo i počinje razvijati, premda su uslovi za njegov nastanak stvoreni još u vrijeme Gutenbergovog izuma štamparske mašine (1436.g).

Od svoga nastajanja u 18. stoljeću, autorsko pravo se bavilo zaštiom intelektualne svojine pojedinca – autora ili nositelja autorskog prava na moralnoj, odnosno ekonomskoj osnovi.

Okvir za bavljenje pravima autora jeste Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima u kojoj se svakome daje pravo na slobodan pristup informacijama i slobodu izražavanja. Član 19 ove deklaracije kaže da *svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude uzinemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi obaveštenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice.*¹² Pitanje koje se otvara priznavanjem ovoga prava jeste kako izbalansirati autorsko pravo sa pravom korisnika na informaciju i kako ostvariti pravo na informaciju ako nema informaciju, odnosno pristupa. Prostor javne sfere se smanjuje uvođenjem autorskog prava, jer se stvara barijera između slobode dijeljenja informacija (knjiga, muzičkih djela, javnih izvodenja i sl.) i poštivanja autorskog prava. Ako se znanje umnožava dijeljenjem, pri čemu imamo izvor znanja, kanal kroz koji prolazi, primatelja znanja i povratnu informaciju u vidu nove spoznaje, a sve je to omeđeno autorskim pravom, znači da nemamo potpuno slobodu za razmjenu. Slijedeći tako postavljeno stanje stvari, dolazimo do zaključka da je autorsko pravo, u želji da zaštiti autora i njegov rad, te pribavi korist nosiocu prava, onemogućilo nešto što je od vajkada bilo centar postojanja – učenje, saznavanje od drugih, naslanjanje na prethodnika bez ikakvih ograničenja, sve zarad očuvanja postojećeg i stvaranja novog znanja. Iako mogućnosti učenja, uživanja u umjetnosti i sl. nisu uskraćene autorskim pravom, primjetno je da su neke njegove odredbe paradoksalno suzila javnu sferu u pojavnom svijetu. Kao posljedica toga, ali i kao jedna vrsta revolta, u nužnom slijedu događanja u razvoju tehnologije, javio se internet gdje je autorsko pravo skoro nevidljivo, a javna sfera nema granica.

Autorsko pravo i srodnna prava, prema *Svjetskoj organizaciji za intelektualno vlasništo (World Intellectual Property Organization – WIPO)*, su prava koja štite autore, izvođače, proizvođače i emitere. Svrha autorskog i srodnih prava jeste potaknuti kreativnost i stvaranje kulture, a za uzvrat autora finansij-

12 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima. Čl.19
URL: http://www.ombudsman.co.me/docs/izvjestaji/deklaracija_o_ljudskim_pravima.pdf
(01.02.2011)

ski podržati, tako da njegov rad postane javno dostupan, a on ima dostojanstvenu ekonomsku stabilnost.¹³

Koncept autorskog prava je uvršten u još širi koncept intelektualnog vlasništva, pri čemu se intelektualno vlasništvo odnosi na kreaciju uma: izume, književne i umjetničke radove, simbole, imena, slike i industrijski dizajn.

Intelektualna svojina jeste (prema The Free Online Dictionary)

a) proizvod uma koji ima komercijalnu vrednost, uključujući autorski zaštićenu svojinu, kao što je patent, oznaka porekla, poslovni metod i industrijski proces.

b) svojina nad idejama i kontrola materijalnog i virtualnog prikazivanja tih ideja. Upotreba intelektualne svojine drugih lica može, ali ne mora, da podrazumeva plaćanje autorskih honorara ili dobijanje dozvole, ali bi uvek trebalo da se navede izvor.¹⁴

Prema tome, kako Gantz i Rochester zaključuju, intelektualna svojina je originalna ideja nečijeg uma ostvarena u materijalnom obliku, obilježena kao lična svojina na koju se polaže pravo skladištenja, prodaje, prenosa na drugo lice i besplatnog dijeljenja u javnosti.

Prava intelektualnog vlasništva pokušavaju postići ravnotežu između moralnih, ekonomskih i društvenih prava. Posljednjih nekoliko desetljeća su se pojavila tri trenda: korporacije su proizašle kao glavne vlasnice autorskih materijala; područje, količina i trajanje autorskog prava se iznimno povećalo i uključuje ne samo intelektualni rad već biljne i druge živuće oblike; i vlasnici/ice autorskih prava su prikupili znatnu količinu sredstava za provođenje svojih prava na državnom i međunarodnom nivou.¹⁵

To znači da je autorsko pravo ušlo u sferu trgovanja – kupoprodaje, a kao takvo teško da može ostvariti svoju primarnu zadaću.

13 World Intellectual Property Organization. Copyright and Related Rights. // WIPO (1996)

URL: <http://www.wipo.int/copyright/en/>
(03. 4. 2011)

14 Gantz, John; Rochester, Jack B. Pirati digitalnog doba : kako su kobi oko intelektualne svojine ugrožavaju naše lične slobode, naše poslovanje i svetsku privredu. Beograd : Clio, 2007. str. 16

15 CRIS Campaign. Why Should Intellectual Property Rights Matter To Civil Society? U: Internet i informacijsko-komunikacijske tehnologije za socijalnu pravdu i razvoj. Uredio : Chris Nicol. Zagreb : Z-MirNET, 2005. str. 93.

URL: <http://www.infolizer.com/z1amirzin5ealn5et/internet-i-informacijsko-komunikacijske-tehnologije-za-socijalnu-.html>
(30. 3. 2011)

Razvoj autorskog prava: politička historija autorskih prava^{16*}

Godina	Dogadjaj	Rezultat	Politički ili poslovni motiv
Stari Rim	Trgovci knjigama, koji su ujedno i izdavači, kupuju rukopise od autora	Vlasnik rukopisa ujedno je i vlasnik i djela i može s njim činiti što želi.	Autori moraju naći pokrovitelja koji će vjerovati u njihov rad i novčano im pomagati – tzv.mecenstvo
557.	Kolumba kopira Finjanov Psalmir da bi ga koristio u svom manastiru**	Kralj Diarmat mu nareduje da kopiju vrati Finjanu.	Ranije je postojala netrpeljivost između Kolumbe i Diarmata; poslijeprije preuze Kolumba podržava ustanicu u kojem je ubijen Diarmat.
1456.	Gutenberg je izumio stamperšku mašinu, odnosno odstamponao prvi rad (Biblia u 42 retka)	Kontrola sadržaja se prebacuje s religioznih ustanova na pojedinačne autore ili s njihovih pokrovitelja na vlasnike stamperških mašina (koje su bile rijetke i skupе).*	Zbog pojave stamperške mašine značno se promjenila cijena izrade kopija i njihov kvalitet, pa je i finansijska dobit od izдавanja knjiga prešla iz ruku pišaca u ruke stampera.
1476.	Prvi engleski zakon o autorskim pravima	Štampari moraju da registruju knjige i pamphlete koje štampanju.	Dvorска vlast želi da sprječi širenje informacija nepovoljnih po vlastu i da sebi obezbijedi prihode od prodaje dozvola.
1662.	U Engleskom Parlament donio Licensing Act	Zabranjeno štampanje knjiga za koje prethodno nije dobivena dozvola i koje nisu upisane u registar Stationers Company.	Nadziranje naslova koji se objavljuju.
1695.	Ističe važnost zakona o izdavanju dozvola	Parlament dopušta da istekne posljednji zakon o izdavanju dozvola kojima se reguliraju prava na objavljuvanje i na taj način ukida cenzuru.	Stationers Company postaje kartel, autorska prava ostaju u rukama izdavača, a autori prodaju svoja djela kompaniji za fiksni honorar. Posljedica je da se jačanje platerije iz Škotske. ¹
1710.	Zakon kraljice Ane ^c	Radi sprečavanja monopolna knjižara, stvoren je zakon o autorskim pravima koji autorsku djelu isključivo pravno predstavlja u trajanju od 14 godina od objave i knjige uz mogućnost prodlaganja na još 14 godina. Autori veš: štampanih knjiga dobili su isključivo pravo štampanja u trajanju od 21 godine. Uvjet za priznavanje prava bila je autorska registracija u knjigu registrim pri organizatoru knjižara i pokož 9 primjeraka knjige za potrebe univerziteta i biblioteka.	Kraljica posreduje u postizanju sporazuma sa Škotskom: ustupanjem dio trgovine knjigama u zamjenu za uvođenje autorskih pravina i podršku u slučaju napada Francuske ili ustaška jakobinaca. Stationers Company ustupa dio kontrole nad tržistem da bi zadržala monopol.
1793.	Dekret o autorskom vlasništvu	Dekret o pozorištima propisuje da se djelo živućeg autora u vlasništvu zeni te smjejte izvoditi bez njegovog formalnog pristanka, a dekret o vlasništvu autora priznaje autorsku tekstu, slike i kompozitorima isključivo pravo izdavanja, distribucije i prodaje djela za života, a njihovim naslednicima 10 godina poslije autorove smrti.	
1804.	Napoleonov zakon	Nakon Francuske revolucije, u obliku zakona se sistematiziraju pravila postovanja, uključujući i autorska prava i uvedi koncept „moralnih prava“ autora	Prava autora se dijele na: 1. ekonomska 2. moralna
1846.	Carski patent (Austro-Ugarska monarhija) o zaštiti književnog i umjetničkog vlasništva	Garantuje autoru pravo na korištenje djela za života, a naslednicima 30 godina poslije autorove smrti.	
1886.	Bernska konvencija	Autorski pravima su obuhvaćeni i autori koji žive izvan svoje matične zemlje. Pruža doživotnu zaštitu prava i dodatnih 75 godina. Promovira koncept „moralnih“ prava autora	
1929.	Kraljevina Jugoslavija donosi prvi zakon o autorskom pravu.		
1946.	SFRJ donosi prvi zakon; zatim slijede zakoni iz 1957., 1968., 1978.	Prvi zakon ograničava imovinska prava autora i posebno njihove naslednike čije je krug bio sužen: većina prava je u vlasništvu države; prikazivanje djela je dopušteno bez naknade; narodne tvorbine su u trajnom vlasništvu države; previdena mogućnost nacionalizacije imovinskih prava	Zakoni kasnije uskladjeni sa odredbama Bernske konvencije
1955.	Univerzalna konvencija o autorskim pravima	Zamjenjuje potpisivanje Bernske konvencije. Omogućava samo 28 godina zaštite (za strane autore čije su knjige prodaju u Sjedinjenim američkim državama)	Omogućava Sjedinjenim američkim državama da ponude minimalnu zaštitu stranim djelima bez potpisivanja svih ugovora iz Bernske konvencije.
1998.	Zakon o autorskim pravima u digitalnom mileniju (DMCA)	Pregava nad javnim do bom i interesima poslovanja u korist male grupe bogatih, moćnih vlasnika autorskih prava.	Suviše naginje na stranu bogatih korporacija i vlasnika autorskih prava, a nedovoljno na stranu kupaca i umjetnika koji stvaraju djelo.
2002.	Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima Bosne i Hercegovine	Autorska prava traju za života autora i 70 godina nakon njegove smrti.	
2006.	Bosna i Hercegovina popisuje Bernsku konvenciju		

16 * Ovaj historijski pregled, sa nekim izmjenama i dopunama, sastavljen je na osnovu pregleda koji su autori Gantz i Rochester dali u knjizi Pirati digitalnog doba, str. 68-76.

Objašnjenja pojedinih detalja iz ovoga pregleda data u fusnotama, parafrasirana su objašnjenja Gantza i Rochestera iz navedene knjige.

Vrste autorskog prava

Još od vremena Napoleonovog zakona iz 1804. godine, autorska prava poznaju dvije kategorije. To su ekonomska (imovinska) i moralna prava. Ova podjela dio je i Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima Bosne i Hercegovine. Autorska imovinska prava sadrže isključivo ovlaštenje autora da iskorištava djelo i da samo on može dopustiti drugom licu da isto radi. Za svako iskorištavanje autorskog djela od drugog lica, autoru pripada naknada, ako ugovorom ili zakonom nije drugačije određeno. Ova prava autoru omogućavaju da na različite načine kontrolira ekonomsko iskorištavanje svoga djela i da za to dobije novčanu naknadu. Prema tome, imovinsko autorsko pravo jeste pravo autora da odlučuje o stavljanju u promet i priopćavanje javnosti, kao i iznajmljivanje i umnožavanje svoje tvorevine.

Moralna autorska prava odnose se, prvenstveno, na zaštitu i poštivanje časti autora i njegovog ugleda, a sadrže neotudiva i neprenosiva ovlaštenja autora, kao i to da autor može odlučiti o prvoj objavi svoga djela i priznavanju i označavanju autorstva[□] (pod pravim imenom ili pseudonimom). Autor ima pravo da se suprotstavi svakom deformisanju, sakaćenju ili drugom mijenjanju djela ili upotrebi koja bi mogla uvrijediti njegov ugled.

U skladu sa gore rečenim, do kršenja autorskih prava dolazi kada se intelektualno vlasništvo reproducira, izvodi, emitira, prevodi ili usvaja bez izričite dozvole autora ili grupe/pojedinca ovlaštenog za dati materijal.

O moralnim pravima više će biti riječi u kontekstu digitalnog okruženja i interneta.

Uređenje autorskog prava

Uređenje autorskog prava izvršeno je u nacionalnim zakonima, a za prenos prava na korisnike autori se obraćaju agencijama za zastupanje i zaštitu prava. Ukoliko dođe do povrede autorskog prava, autor se obraća sudu u čijoj nadležnosti je rješavanje spora. Međutim, pravne norme nisu sadržane samo u zakonima. Podzakonski pravni propisi, međunarodni pravni dokumenti, direktive i ugovori, detaljnije uređuju pogodnosti i obaveze koje proizilaze iz pravnog akta. Uzevši u obzir i čenjicu da se autorsko pravo često mijenja, jer mora pratiti promjene u tehnologiji i društvu, jasno je zašto međunarodne organizacije imaju važno mjesto u pravilnom sprovođenju zakona i zašto se insistira na potpisivanju međunarodnih sporazuma, konvencija i direktiva. U nastavku će biti spomenuti neki od važnijih dokumenata i organizacija koji doprinose boljem razumijevanju zakona i prava, među kojima su:

- Bernska konvencija o zaštiti književnih i umjetničkih djela
- Svjetska (Univerzalna) konvencija o autorskom pravu
- Rimska konvencija (Međunarodna Konvencija o zaštiti umjetnika izvođača, proizvođača fonograma i ustanova za radio-difuziju)
- Konvencija o fonogramima
- Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualnog vlasništva (TRIPS – Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights)
- Svjetska organizacija za intelektualno vlasništvo (World Intellectual Property Organization)
- Ugovor WIPO-a o autorskom pravu (WCT – WIPO Copyright Treaty) i Ugovor WIPO-a o izvedbama i fonogramima (WPPT – WIPO Performances and Phonograms Treaty)
- Konvencija o kibernetičkom kriminalu
- EU Direktiva o autorskom pravu (2001)

Bernska konvencija o zaštiti književnih i umjetničkih djela – potpisana 9.9.1886. godine u Bernu, odnosi se na stvaranje međunarodne unije za zaštitu književnih i umjetničkih djela i osigurava pravo „nacionalnog tretmana“ koji omogućava da strani autori u nekoj zemlji uživaju ista prava kao i domaći autori. Vremenom je doživjela više revizija – posljednja je bila 1971. god. u Parizu. Ovom konvencijom predviđena je autorskopravna zaštita za života autora i 50 godina nakon njegove smrti. Sjedište Bernske unije je u Svjetskoj organizaciji za intelektualno vlasništvo (WIPO) u Ženevi. Bernska konvencija, inače je prvi međunarodni propis koji se bavio pitanjima intelektualnog vlasništva i postavio temelje današnjoj zaštiti intelektualnog vlasništva.[□]

Svjetska (Univerzalna) konvencija o autorskom pravu – usvojena 6. 9. 1952. godine u Ženevi, izmenjena u Parizu 24. 7. 1971. godine. Cilj ove konvencije bio je zadovoljiti države koje nisu potpisnice Bernske konvencije. Važno je napomenuti da *ova konvencija ni u čemu ne povređuje propise Bernske konvencije o zaštiti književnih i umjetničkih djela ni pripadnost Uniji stvorenoj Bernskom konvencijom.*[□] Trajanje zaštite djela odnosi se na život autora i 25 godina nakon smrti, a na svakoj publikaciji obavezno mora biti utisnut znak ©iza kojeg će stajati ime nosioca autorskog prava i godina prvog izdanja.[□]

Rimska konvencija (Međunarodna Konvencija o zaštiti umjetnika izvođača, proizvođača fonograma i ustanova za radio-difuziju) – od 26. 10. 1961.

Ovom konvencijom zaštita prava autora proširuje se i na srodnna prava (prava interpretatora, proizvo-

đača fonograma za njihove zvučne zapise i organizacije za radio-difuziju – radio i TV. Kao i Bernska konvencija, i Rimska omogućava pravo „nacionalnog tretmana“, a oznakom ® iza koje je navedena godina prve objave snimka jasno se ukazuje na međunarodnu zaštitu snimke.¹⁷

Konvencija o fonogramima(Konvencija o zaštiti proizvođača fonograma od neovlaštenog umnožavanja njihovih fonograma) – od 29. oktobra 1971. godine– cilj ove konvencije jeste zaštita proizvođača fonograma (zvučnih zapisa bez obzira na oblik – disk, traka i sl.) od proizvodnje, uvoza i distribucije kopija bez saglasnosti proizvođača.

Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualnog vlasništva (Sporazum TRIPS) – 1994.

Sporazum TRIPS napravljen je s ciljem da osigura odgovarajuća načela prilikom korištenja trgovinskih aspekata prava intelektualnog vlasništva. Nastojanje da se međunarodna trgovina harmonizira morala su biti osigurana djelotvornom i odgovarajućom zaštitom. Svjetska trgovinska organizacija¹⁸ (WTO) osnovana je 1994.g. s ciljem da vodi pregovore o različitim multilateralnim trgovačkim ugovorima unutar koje je bio sklopljen i TRIPS.

*TRIPS djeluje kao međunarodni zakon i utječe na politiku pojedinih država u odnosu na trgovinu uslugama, uklanjanje prepreka ulaganjima i zaštitu intelektualnog vlasništva. TRIPS je znatno ojačao i proširio prava intelektualnog vlasništva.*¹⁷

*Svjetska organizacija za intelektualno vlasništvo (WIPO)formirana je donošenjem Konvencije o osnivanju Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo, 1967. godine, a svrha joj je na međunarodnoj razini usklađivati zakonske propise o autorskom pravu. WIPO promiče razvitak efikasnih mjera za zaštitu intelektualnog vlasništva i usklađivanje nacionalnog zakonodavstva, obavlja administrativne poslove vezane uz primjenu Bernske konvencije, potiče izradu i donošenje međunarodnih ugovora o intelektualnom vlasništву, pruža pravne i tehničke savjete državama članicama te naručuje i provodi istraživanja o autorskom pravu.*¹⁸ Jednostavno, to je jedna od najvažnijih međunarodnih organizacija u području autorskog prava i intelektualnog vlasništva.

Što se tiče međunarodnih WIPO ugovora, ističu se dva: *Ugovor WIPO-a o autorskom pravu* (WCT –WIPO Copyright Treaty) i *Ugovor WIPO-a o izvedbama i fonogramima*(WPPT – WIPO Performances and Phonograms Treaty). Oba ugovora zaključena su 1996. godine s ciljem prilagođavanja zaštite prava autora, interpretatora i proizvođača fonograma izazvonom digitalnog svijeta. Njima se dopunjavanju

odredbe Berneske konvencije čime se njene odredbe prilagođavaju uvjetima informacijskog društva.

Ugovorom o autorskom pravu proširena su prava autora u vezi s njihovim djelima, tako što su im data tri isključiva prava, tj:

- *pravo da odobre ili zabrane distribuciju javnosti originalnih djela ili njihovih primjeraka putem prodaje ili na drugi način (pravo distribucije);*
- *pravo da odobre ili zabrane davanje u zakup, u komercijalne svrhe, računarskih programa, kinematografskih djela (ako je takvo davanje u zakup u komercijalne svrhe dovelo do rasprostranjenog umnožavanja tih djela, čime je nanesena bitna šteta isključivom pravu reprodukcije) ili djela utjelovljenih u fonogramima (pravo davanja u zakup) i*
- *pravo da odobre ili zabrane saopćavanje javnosti vlastitih originalnih djela ili njihovih primjeraka, žičnim ili bežičnim putom, uključujući činjenje njihovih djela dostupnim javnosti, tako da predstavnici javnosti mogu pristupiti tim djelima s mjesta i u vrijeme koje lično izaberu (pravo na saopćavanje javnosti).*¹⁹

Ovaj ugovor stupio je na snagu 6.3.2002. godine.

Ugovor o izvedbama i fonogramima (WTPP), za razliku od Ugovora o autorskom pravu, oslanja se na Rimsku konvenciju tj. tiče se nosilaca srodnih prava, s tim da izvodačima priznaju i moralna prava (da im ime bude naznačeno i da se njihova izvedba ne mijenja). Cilj je međunarodna harmonizacija zaštite za interpretatore i proizvođače fonograma u digitalnom okruženju, ali se to ne odnosi i na audiovizuelne izvedbe.

Ovim ugovorom se nosiocima prava daju sljedeća isključiva prava:

- *pravo da odobre ili zabrane direktnu ili indirektnu reprodukciju fonograma (pravo na reprodukciju);*
- *pravo da odobre ili zabrane činjenje dostupnim javnosti originala ili primjeraka fonograma putem prodaje ili drugi prijenos vlasništva (pravo distribucije);*
- *pravo da odobre ili zabrane davanje u zakup javnosti originala ili primjeraka fonograma (pravo na davanje u zakup) u komercijalne svrhe i*
- *pravo da odobre ili zabrane činjenje dostupnim javnosti, žičnim ili bežičnim putem, bilo koje izvedbe zabilježene na fonogramu, tako da predstavnici javnosti mogu pristupiti zabilježenoj izvedbi s mjesta i*

19 Primjena intelektualnog vlasništva u poslovanju : Četvrti priručnik. // WIPO (2006) ; Institut za intelektualno vlasništvo BiH (2008). URL: http://www.ipr.gov.ba/www/documents/Brosure/kako_se_stvara_zig_bos.pdf (10. 4. 2011)

17 Horvat, Aleksandra; Živković Daniela. *nav. dj., str. 23.*

18 Horvat, Aleksandra; Živković Daniela. *nav. dj., str. 23.*

u vrijeme koje lično izaberu, naprimjer, putem usluge po zahtjevu (pravo stavljanja na uvid javnosti).

U pogledu izvedbi uživo, tj. onih koje nisu zabilježene na fonogramu, Ugovorom o izvedbama i fonogramima interpretatorima se, također, daje isključivo pravo da odobre:

- emitiranje za javnost,
- saopćavanje javnosti i
- bilježenje (samo zvuka).²⁰

Ugovor je stupio na snagu 20. 5. 2002.

U kontekstu teme rada, važno je spomenuti još dva bitna dokumenta. To su: *Konvencija o kibernetičkom kriminalu* (23. 11. 2001) i *EU Direktiva o autorskom pravu* (2001).

Konvencija o kibernetičkom kriminalu je prvi međunarodni ugovor o krivičnim djelima koja se vrše putem interneta i drugih računarskih mreža, a posebno se bavi povredama autorskog prava, dječije pornografije i kršenjem sigurnosti mreže. Sačinilo ju je Vijeće Europe, a njome se utvrđuje zajednička krivična politika s ciljem zaštite društva od kibernetičkog kriminala.²¹

20. stoljeće i tehnološke i informacijske promjene u društvu iznudile su više direktiva koje se tiču intelektualnog vlasništva. Za područje autorskog prava najvažnija je Direktiva Evropske zajednice o harmonizaciji određenih aspekata autorskog i srodnih prava u informacijskom društvu (*EU Direktiva o autorskom pravu (2001)*), kojom se usklađuju prava i nastoji se odgovoriti izazovima koje postavlja internet i digitalna tehnologija uopće. Ovom direktivnom se ne pomiju moralna autorska prava (jer se ona trebaju ostvarivati u skladu sa odredbama Bernske konvencije i nacionalnim zakonima), a od ekonomskih prava nositeljima je priznato pravo na davanje dopuštenja za reproduciranje, pravo priopćavanja javnosti, odnosno pravo stavljanja na raspolaganje javnosti i pravo distribucije. Direktiva o autorskom pravu bavi se i izuzecima od gore navedenih prava i zakonskom zaštitom tehnoloških aspekata sistema za upravljanje pravima, pa se tako navode tačno određeni slučajevi u kojim je moguće reproducirati djelo bez plaćanje naknade, što je veoma važno u bibliotečkoj praksi²²

20 Primjena intelektualnog vlasništva u poslovanju : Četvrti priručnik. // WIPO (2006) ; Institut za intelektualno vlasništvo BiH (2008). URL: http://www.ipr.gov.ba/www/documents/Brosure/kako_se_stvara_zig_bos.pdf (10. 4. 2011)

21 Cjelokupan tekst dostupan na:<http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/185.htm>

22 Copyright (Resale Right), Directive (No. 84), 2001 // WIPO (2001) URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=180301 (30. 3. 2011)

Zaštita autorskog prava / Copyright

Zakon o autorskom pravu, čini se, duži vremenski period nije samo zaštita imaoča intelektualne svojine, koja podstiče na stvaranje obezbjeđujući stabilnu ekonomsku korist i kreativno okruženje. Svojim (agresivnim) odredbama, zakoni nerijetko sputavaju kreativno stvaranje i osiguravaju plodno tlo za monopoliste – nosioce autorskog prava koji u velikom broju slučajeva nisu sami tvorci ideje ili djela, nego su to treća lica (izdavači, producenti, kupci prava i sl.). Odredbe zakona svakako trebaju štititi autora i njegovo djelo, ali ovakvom postavkom činjenica uvidiamo problem jer se vlasništvo nad autorskim pravima nikada ne može iscrpiti zbog mogućnosti otkupa ili prelaska po nasljedničkoj liniji, tako da djelo teško postaje javno dobro. Danas je pravilo da autorska prava traju za života autora i 70 godina po njegovoj smrti nakon čega mogu preći u javno dobro, ali to često nije slučaj. Korporativna djela imaju zaštitu 95 godina. Djelo koje jednom pređe u javnu sferu i dalje ostaje intelektualna svojina autora, s tim da više nije potrebno tražiti dozvolu za njegovo umnožavanje ili iskorištavanje na drugi način. Jasno je da autori i stvaraoci trebaju imati ekonomsku korist od onoga što stvaraju, njihov rad treba biti plaćen kao i bilo koji drugi, ali ta bi korist trebala trajati za njegovog života (logično je da ekonomski sredstva za autora nemaju nikakvu vrijednost nakon njegove smrti) i onda postati javnim dobrom, dostupno svakome ko želi proširiti svoje znanje, upoznati nove ideje i stvarati vlastite. U suprotnom, logika autorskog prava koje traje nakon autorove smrti, i proteže se do u nedogled sumnja u samu sebe ili se zove drugim imenom. U svakom slučaju to ne bi trebalo biti autorsko pravo nego beneficija na osnovu nečijeg rada zbog koje pojedina djela nikada ne mogu preći u javno dobro.

Izraz *copyright* koristi se duže od 300 godina. (Copyright Act of 1790. – Prvi savezni zakon o autorskom pravu u SAD.) Prema ovom zakonu svaka kreacija originalnog izraza koja je prenešena na opipljiv medij izražavanja (npr. papir, traka i sl.) ima pravo na zaštitu autorskih prava. Dolaskom novih medija, definicija medija izražavanja pomjerila se prema neopipljivom svijetu (npr. internet), pa se s tim u vezi pomjera i fiksacija sadržaja. On više ne mora biti dio opipljivog medija da bi se smatrao postojećim sve dok se uz pomoć mašine ili na drugi način može realizirati u vizuelni čin. Zaštita autorskog prava je automatska i znači da neobjavljeni radovi kao i oni objavljeni uživaju autorskopravnu zaštitu, što je još uvjek nepoznаницa za mnoge. Kao što je već navedeno, ključni element na osnovu kojeg se dodjeljuje copyright jeste originalnost izraza, a ne napor uložen

u stvaranje sadržaja djela. Originalnost izraza proizlazi iz čina autorstva. Osnovna svrha autorskog prava jeste uspostaviti ravnotežu između legitimnog prava autora na intelektualno vlasništvo, prava izdavača i drugih copyright vlasnika sa pravom društvene zajednice na slobodnu razmjenu ideja. Do početka 20. stoljeća, gotovo niti jedan rad nije zaštićen autorskim pravom.

Uloga autorskog prava mora se razvijati u skladu sa razvojem tehnologije. U današnjem digitalnom svijetu, zaštita autorskog prava mora biti promijenjena, a treba početi od toga da se shvati kako je svrha autorskog prava omogućavajuće materijalne koristi autoru / nositelju prava za njegov rad, a ne osiguravanje trajnog dohotka. Upravo je želja za osiguravanjem trajnog dohotka odredbe zakona o autorskim pravima dovela u položaj iskrivljene logike, jer se često dešavalo da autorska prava traju više od jednog stoljeća, što s jedne strane čini da djelo teško pređe u javno dobro, a s druge da se autorskim pravima trguje kao da sa bilo kojom drugom robom.

Prema Američkom Zakonu o autorskom pravu iz 1976. god. svako djelo zaštićeno autorskim pravom, objavljeno u SAD ili negdje drugo, a prema nositelju autorskog prava, može sadržavati obavijest o autorskom pravu i to na primjercima koji se javno distribuiraju a koji mogu biti percipirani vizuelno, ili direktno ili uz pomoć stroja ili uređaja. Ovo pravilo prenijelo se i u nacionalne zakone drugih zemalja i danas je općeprihvaćeno.

Ako se obavijest pojavljuje na kopiji, mora sadržavati sljedeća tri elementa:

- 1.** simbol © ili riječ „Copyright“, ili skraćenicu „Copr.“
- 2.** godinu prvog objavlјivanja djela; u slučaju komplikacija ili obrada i godinu ranijeg objavlјivanja tog materijala; u slučaju baze podataka ili e-publikacija koje se ažuriraju navode se sve godine u kojima je došlo do sadržajne izmjene
- 3.** ime nosioca autorskog prava, ili kraticu po kojoj se to ime može prepoznati, ili bilo koju prepoznatiljivu zamjensku oznaku autora.²³

U (online) digitalnom okruženju i na internetu općenito, situacija po ovom pitanju je nešto drugačija ali su pravila, u osnovi, slična, odnosno, svaki sadržaj bi trebao sadržavati autorskopravne odredbe i uslove korištenja.

²³ Copyright Act 1976 As Amended. Chapter 4 : Copyright Notice, Deposit, and Registration. // Cornell University Law School URL: <http://www.law.cornell.edu/copyright/> (30. 3. 2011)

Internet i autorsko pravo

Internet

Danas je internet²⁴ gotovo svima poznat. Ako se treba informirati o nekom pitanju, ako se traži najjednostavnija informacija ili stručni članak, film, video, muzika i sl., brzim klikom se dolazi do rezultata. Kaže se da je to najdemokratski masovni medij, ali se zanemaruje negativna strana te demokratije, poput nametnutog rezultata tražilica na naš upit, alata koji nas uslovjavaju da ih koristimo kako bismo pristupili sadržaju, virtualne socijalizacije na uštrb stvarne, dehumanizacije naših ličnosti itd, sa kojom su se usložili problemi iz pojavnog svijeta i stvorili novi. Internet je također medij sa najviše kontrole naših aktivnosti, medij koji prikuplja podatke o nama, čuva ih, ali nam otvoreno ne pokazuje da to radi. Anarhija koja vlađa na površini interneta samo je maska za duboku i složenu, veoma uređenu strukturu. Uvriježeno je mišljenje da je na internetu sve besplatno i da je internet javno dobro. Međutim, Lessig ima oprečan stav.

Pod javnim dobrom poimam resurs koji je slobodan. Ne nužno bez cijene, ali ako ima cijenu, onda se radi o neutralno nametnutoj ili jednako nametnutoj cijeni. Softver otvorena kôda, ili slobodni softver, je javno dobro: izvorni kôd Linuxa, primjerice, stoji na raspolaganju svima da ga uzmu, koriste, poboljšavaju, unapređuju. Nije potrebno nikakvo dopuštenje; nikakvo ovlaštenje nije preduvjet.²⁵

Resursi koji se vode pod javnim dobrom, po Lessigovom mišljenju zaštićeni su pravilom pravne odgovornosti a ne pravilom vlasništva, što ustupa više mjesta javnom dobru. Javno dobro nije materijal na internetu kojem znamo mjesto, ali ne možemo do njega jer smo spriječeni na različite načine – šifriranjem, neposjedovanjem softvera koji nam omogućava korištenje sadržaja, uslovljavanje plaćanjem i sl.

Već od samog postanka, moglo se pretpostaviti da će internet predstavljati najveću prijetnju autorskom pravu, što zbog sadržaja koji ilegalno dospije na internet, što zbog nemogućnosti adekvatne zaštite i odbrane od takvih radnji. Manje je poznato da je gotovo cjelokupan sadržaj dostupan na mreži zaštićen autorskim pravom i da neoprezan korisnik lako može upasti u zamku nesvesno kršeći zakon neopreznim ili

²⁴ Internet se definira kao svjetska računarska informacijska mreža, sastavljena od velikog broja manjih međusobno povezanih računarskih mreža, koja omogućava prenos informacija između računara koji čine mrežu. Grafička hipertekstualna upotreba interneta ostvaruje se preko WWW (World Wide Web) ili skraćeno Web-a koji se sastoji od Website-ova. Website je kolekcija Webstranica (Webpages) koje su smještene na Webserveru. Navigacija između Webstranica odvija se korištenjem hiperlinkova.

²⁵ Lessig, Lawrence. Arhitektura inovacije. // Scribd URL: <http://www.scribd.com/doc/42494022/Lawrence-Lessig-Arhitektura-Inovacije> (10. 4. 2011)

pogrešno shvaćenim *fair use*(o fair use doktrini bit će kasnije riječi)korištenjem nečijeg intelektualnog rada vodeći se mišlu da se sa sadržajem na internetu može slobodno i samovoljno postupati. U ovom poglavlju rada neću govoriti o dubinskoj mreži kojoj se pristupa ispunjavanjem određenih uslova, već o površinskom kretanju kroz internet.

U sadržaj koji je zaštićen na internetu ubrajaju se: priče, novele, scenariji, grafici, slike, fotografije, računarski programi, e-mail poruke, logo znakovi, originalne background sheme, kao i jedinstveni elementi koji doprinose originalnosti materijala, te svaki drugi proizvod intelektualnog i kreativnog djelovanja čiji je autor poznat.

Mnogi aspekti problema autorskog prava na internetu još uvijek nisu riješeni i predstoji teška borba oko balansiranja dva ključna elementa na kojima se ovo pravo zasniva: pravo autora na priznavanje rada (moralno pravo koje se na internetu uveliko krši) i pravo korisnika na informaciju i znanje. Da bi se izbjeglo kršenje autorskog prava i preskočila zamka koja nas može odvesti u plagijarizam, pirateriju ili neetično vladanje, korisno je razriješiti *10 velikih mitova o autorskom pravu*. Članak autora Brada Templetona²⁶ govori o činjenicama i pravilima koje bi trebao poznavati svaki korisnik interneta, a to se odnosi na sljedeće:

- svaka zemlja potpisnica Bernske konvencije pristala je na to da bez obzira ima li djelo oznaku ili ne, bude zaštićeno autorskim pravom. Izraz „Sva prava zadržana“ u nekim zemljama se koristi da bi se pojačala moralna prava, ali zakonski nije obavezno.
- čak i neko plaćanje preuzimanja sadržaja sa interneta može dovesti do prekršaja tj. do povređivanje komercijalne vrijednosti nečijeg vlasništva, ukoliko taj sadržaj dalje diseminiramo tj. ne koristimo samo za lične potrebe.
- ništa moderno i kreativno nije u javnoj domeni, osim ako ga tamo ne postavi sam autor. U slučaju postavljanja nekog sadržaja na internet (npr. knjige) samo autor može dati dozvolu za kopiranje. Sve ostale kopije, ukoliko izostane dozvola autora, jesu piratska djela. Treba imati na umu da je stavljanje nečega u javnu domenu, prečutan pristanak na napuštanje autorskih prava.
- izuzeće od autorskog prava nazavano „poštena upotreba“ dopušta komentare, parodije, novinsko izvještavanje, istraživanje i upoznavanje sa djelom koje je autorskopravno zaštićeno bez odobrenja.

²⁶ Templeton, Brad. 10 Big Myths about copyright explained. // Blog (2008)
URL:<http://www.templetons.com/brad/copymyths.html>
(10. 4. 2011)

nja autora. Međutim, danas je teško odrediti koja je granica poštene upotrebe i ovaj koncept često je zloupotrebљavan jer je jednostavnije rezati i lijepiti (cut, copy, paste) nego samostalno izvorno kreirati. Ovaj način je naročito raširen među mlađim generacijama (tzv. kombinatorima).

- autorsko pravo jeste građansko pravo i najbliže je pravu vlasništva. Za prekršaj toga prava (komercijalni ili moralni), može se tužiti, ali se u tom slučaju ne radi o kaznenom već o krivičnom djelu.
- s obzirom da je na internetu skoro sve zaštićeno, ukoliko želimo objaviti i učiniti javno dostupnim tuđi rad, trebamo za to tražiti dozvolu autora bez obzira na komercijalnu vrijednost ili koristiti pravo citiranja ili poštenu upotrebu ukoliko se radi o potrebama za vlastiti rad, istraživanje, umjetničko djelo i sl.

U ovom vremenu ne postoji adekvatna zaštita onoga što bi se moglo umnožiti i objaviti na internetu. Mnogi argumenti na strani su većeg broja primjera djela koji bi bili dostupni korisnicima, što bi podsticalo autore naveću distribuciju a samim tim i priliku za korisnika da se upozna sa novim sadržajem. Internet se čini kao dobra prilika za takve aktivnosti jer se u isto vrijeme djelo može i prodati i promovirati. Na taj način autor ostvaruje svrhu autorskog prava (komercijalna dobit na osnovu rada – u većini slučajeva) i kontrolira upotrebu svoga djela, a korisnik ima pristup sadržaju.

Zakon o autorskom pravu u digitalnom mileniju

(DMCA – Digital Millennium Copyright Act)

Digital Millennium Copyright Act²⁷ (DMCA) je američki zakon o autorskim pravima u oblasti digitalnih medija, donesen 12. 10. 1998. godine i potpisani od strane predsjednika Billa Clinton-a, 28. 10. iste godine, jednoglasnom odlukom Senata. Zakon implementira dva ugovora Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo (WIPO) iz 1996.g. i to Ugovor o autorskom pravu (WIPO Copyright Treaty) i Ugovor o izvedbama i fonogramima (WIPO Performances and Phonograms Treaty).

DMCA također rješava i niz drugih značajnih pitanja autorskog prava, kao što je proizvodnja i širenje tehnologije, uređaja i usluga namijenjenih izbjegavanju mjera zaštite (njaprije DRM-a) koje kontroliraju radove zaštićene autorskim pravom. DMCA se također bavi i problemom pristupa gradi, bez obzira da li je ili nije zaštićena autorskim pravom, kao i određi-

²⁷ Trenutno jedini zakon koji se bavi autorskim pravom u oblasti digitalnih medija i interneta, ali njegove odredbe nisu primjenjive izvan Sjedinjenih Američkih Država.

vanjem kazne za kršenje autorskog prava ne internetu predviđene ovim zakonom. Glavna inovacija DMCA u području autorskog prava jeste oslobađenje od odgovornosti internet Service Providera.

DMCA je podijeljen upetnaslova:

Naslov I – Sprovedba WCT i WTTP Ugovora iz 1996. g.

Naslov II – Zakon o ograničavanju odgovornosti za kršenje autorskog prava na internetu kojistvara ograničenja odgovornosti za provajdere internetskih usluga vezi sa kršenjem autorskih prava.

Naslov III - Zakon o održavanju kompjuterske konkurentnosti koji omogućava izuzeće za izradu kopijaračunarskog programa za potrebe aktiviranja kompjutera, održavanje i lipopravke. *Naslov IV* – sadrži se strazličiti hodo redbikoje se odnose na funkcije Ureda za autorska prava (Copyrihg Office), učenje na daljinu, iznimke u Zakonu o autorskim pravima zabilještene biblioteke, za izradu e-femernesnimke, »we bcasting» zvučnih zapisanainternetu, i primjenjivost dogovora o kolektivnoj obavezi i pregovaranju a slučaju transfera prava na pokretnuslike.

Naslov V – Zaštita dizajna trupa broda – stvarano vioblik zaštite zadizajn trupaplovila, odnosno originalnih projekata.²⁸

Prema mišljenju Gantza i Rochestera *zahvaljujući DMCA, posjedovanje autorskih prava postalo je tako unosno, ona će vjerovatno postati još poželjnija roba, a korporacije-vlasnici autorskih prava će ubuduće vjerovatno još upornije lobirati u Kongresu u korist strože zaštite i dužih perioda zaštite.*²⁹

Na osnovu onoga što se može iščitati iz kritičke analize DMCA koju su dali Gantz i Rochester, možemo zaključiti da je donosiocima ovoga zakona na prvom mjestu bilo ostvarivanje ekonomske koristi i svođenje umjetničkih, naučnih i stručnih radova na nivo robe koja se svakodnevno prodaje. Ne treba zanemariti da autorsko parvo nosiocu treba donijeti korist, ali iznad svega to je preraslo u biznis gdje je jedini cilj izvući maksimalan profit na osnovu tuge rada, od zakona stvarajući poslovni model koji nije povezan sa intelektualnom svojinom nego sa ekonomijom informacija. Na ovaj način, ne samo da se uništavaju autori djela, već se sputava i razvoj drugih inovacija koje bi mogle postati dio realnosti upotrebot novih tehnologija.

28 The Digital Millennium Copyright Act of 1998. U.S. Copyright Office Summary. (1998)

URL: <http://www.copyright.gov/legislation/dmca.pdf> (01. 4. 2011)

29 Gantz, John; Rochester, Jack B. *nav. dj.*, str. 155-156.

*Deklarativno, cilj zakona je zaštita umjetničkih autorskih prava pod međunarodnim sporazumom. Rezultat se pokazao drugačijim.*³⁰

Ovaj zakon je spriječio širenje anarhije na polju digitalnih medija tako što je omogućio pravni osnov za krivično gonjenje prekršioča autorskih prava. Također je uveo dvije kategorije tehnoških mjera zaštite: mjere koje sprečavaju neovlašten pristup radu zaštićenom autorskim pravom i mjere kojima se sprečava neovlašteno kopiranje djela zaštićenog autorskim pravima. Izrada i prodaja uređaja kojima bi se na bilo koji način moglo prekršiti gore spomenute mjere je zabranjeno. Prve mjere se donekle mogu sprovesti dok za druge nema sigurne zaštite. Šifriranje, kao vrsta zaštite od plagiranje, krađe i piraterije, je autorima i e-izdavačima, do određene vremenske granice predstavljalo sigurnu luku, međutim, za korsnike je to značilo uskraćivanje zagarantirane poštene upotrebe.

*Krajnji rezultat je taj da više ne znamo da li još uvijek imamo pravo na poštenu upotrebu. Staro shvatnje da dozvola korišćenja malog dela izvesnog rada u drugom radu podstiče nove ideje i radove, ili bar predstavlja oblik publiciteta ili marketinga, sada je zamenio osećaj o posjedovanju intelektualne svojine. To se posebno odnosi na firme i korporacije. Kad bi vlasnici autorskih prava bili samo umetnici, koji uglavnom vole da dele svoje ideje i kad bi se primenjivala njihova tumačenja, kontrola poštene upotrebe verovatno ne bi bila tako stroga.*³¹

Još jedna bitna negativna posljedica ovoga zakona, koju su Gantz i Rochester u svojoj oštrot kritici istakli, jeste moguće ugrožavanje slobode širenja ideja zbog previše oštih i nejasnih odredbi zakona.

Duh dijeljenja i međusobnog naslanjanja autora na autora mogao bi se izgubiti u gustoj šumi gdje stalno vreba opasnost od kršenja autorskog prava. Intelektualna svojina će se mjeriti novčanim vrijednostima i nije isključivo da će jednog dana biti zaključana i dostupna samo odabranoj skupini ljudi koji će plaćati nešto što bi u pravilo trebalo biti besplatno. Stoga se nadati da će se u ovom zakonu nešto promijeniti prije nego što poprimi globalne razmjere.

Neprofitne biblioteke, arhivi i obrazovne institucije izuzetak su spomenutih mjeru.

Zakon o autorskim pravima i srodnima pravima BiH nema decidnih odredbi po pitanju kršenja autorskog prava na internetu, a ukoliko do povrede prava dođe, autor ima mogućnost da zaštitu traži putem

30 Campaign for Digital Rights. U: Internet i informacijsko-komunikacijske tehnologije za socijalnu pravdu i razvoj. Uredio: Chris Nicol. Zagreb : ZaMirNET, 2005. str. 93.
URL: <http://www.infolizer.com/zlamirzin5ea1n5et/internet-i-informacijsko-komunikacijske-tehnologije-za-socijalnu-.html> (30. 3. 2011)

31 Gantz, John; Rochester, Jack B. *nav. dj.*, str. 152-153.

suda u građanskoj pranici, ili u krivičnom postupku. Također, internet provajderi, odnosno odgovorni na pojedinim websiteovima, uklanjuaju sadržaj koji krši autorska prava ukoliko se nositelj prava oglaši po tom pitanju. Profesionalna etika ne dozvoljava svjesno kršenje autorskog prava na mrežnim mjestima gdje postoji mogućnost kontroliranja i sprečavanja ilegalnih aktivnosti, ali, kako je rečeno, zakonski taj problem nije reguliran i sve ovisi o samosvijesti odgovorne osobe.

Poštena upotreba i licence

Poštena upotreba ili *fair use* jeste iznimka u zakonu o autorskom pravu a odnosi se na mogućnost kopiranja određenog dijela zaštićenog djela bez traženja dozvole u svrhu stvaranja svoga rada – kritike, parodije, istraživanja i sl.

Pojam poštene upotrebe jedan je od najvažnijih ali i teško tumačenih pojmove u svijetu autorskog prava, jer je teško postaviti granicu između onoga što korisnik smatra poštenom upotrebom i onoga što taj pojam podrazumijeva kod vlasnika autorskog prava. Da bi se na neki način premostio jaz između nosioca autorskog prava i korisnika zaštićenog djela stvoren je mehanizam za izdavanje dozvola (licenci) za korištenje autorski zaštićenog materijala. Na taj način obje strane postupaju ispravno: korisnik traženjem dozvole nema dileme oko toga da li krši pravo, a nosilac autorskog prava može procijeniti da li će se poštovati njegovi intelektualni i finansijski interesi i na osnovu toga (ne)dozvoliti korištenje. Za bibliotekare / informacijske stručnjake i biblioteke koje sve više postaju dijelom digitalnog okuženja veoma je značajno poznavanje mogućnosti koje se ostvaruju licencnim ugovorima.

Licencija je općenito dokument koji nekome daje pravo da nešto učini, u stvarnom ili digitalnom okruženju. U digitalnom okruženju pojam se obično odnosi na pravo korištenja računalnog programa pa se govori o licencnom ugovoru s krajnjim korisnikom. Vlasnik autorskog prava traži prihvatanje licencije kao uvjeta za dobivanje prava na korištenje autorskog djela ili njegovu reprodukciju.³²

Ovdje treba napomenuti da biblioteke sklapaju ugovore sa udruženjima za kolektivno ostvarivanje autorskog prava kojima plaćaju dogovoren iznos za korištenje određene grade. Razvojem elektronske građe i sve većeg broja izdanja nastalih u takvom obliku, formiraju se zbirke elektronskih publikacija organizirane u baze podataka, čija je građa djelomično ili u cijelosti zaštićena autorskim pravom. Takva građa rijetko se otkupljuje a u najvećem broju slučajeva daje je se na korištenje uz izdavanje dozvole. Tako npr. biblioteka sklapanjem ugovora dobija licencu na

osnovu koje pribavlja pristup e-građu, što znači da se izgradnja digitalnih i hibridnih biblioteka zasniva na građi koja se koristi na temelju ugovora.

Licencni ugovor za elektroničku građu nužno uključuje upravljanje pravima na digitalnu građu (digital rights management – DRM), poznatu i kao upravljanje digitalnim ograničenjima (digital restriction management). DRM okvirno obuhvaća nekoliko aranžmana pomoći kojih nositelj digitalnih prava može ograničavati upotrebu zakonski zaštićenih digitalnih sadržaja.³³

Tri vrste licenci su važne spomena. To su:

- General Public License (GNU) – Copyleft, GNU FDL (Free Documentation License)
- Creative Commons licenca i
- Licence to Publish

General Public License (GNU)³⁴

GNU Projekat, Copyleft, GNU FDL

GNU operativni sistem je potpuno slobodan³⁵ programski sistem komaptibilan sa Unixom. Inicijalnu najavu projekta načinio je Richard Stallman, septembra 1983.g. Ovim softverom otvorene su tri mogućnosti – kopiranje, distribuiranje i mijenjanje programa – s tim da onaj ko koristi neku od mogućnosti mora i drugima isto omogućiti.

GNU sistem razvio se iz „GNU Projekta“ koncipiranog 1983.g. na principu zajedničkog duha kompjuterske zajednice, uklanjujući prepreku nametnuti vlasničkim softverom, kako bi se svakom korisniku kompjutera omogućio neizostavni operativni sistem kompatibilan nametnutom Unixu. 1992. g. razvijen je Linux (slobodni softver Linusa Torvaldsa) a u kombinaciji sa GNU stvoren je potpuno otvoreni sistem. Danas postoji besplatna modificirana inačica Linux-a.

Unutar Stallmanovog GNU projekta razvijen je oblik licence poznat pod nazivom ‹Copyleft› kojom se svakome garantira slobodna upotreba svake njene novine i mogućnost daljnog razvijanaja. Najjedno-

33 Isto, str. 64.

34 GNU General Public License. // GNU Operating System (Version 3, 2007).

URL: <http://www.gnu.org/licenses/gpl.html>
(10. 4. 2011)

35 Slobodan od restrikcija nametnutih intelektualnim vlasništvom. (...) U osnovi, slobodni softver je pokušaj da se garantiraju određena prava i za korisnike i za programere. Ove slobode uključuju slobodu da se program izvršava iz bilo kojeg razloga, da se proučava i modificira izvorni kod, da se redistribuiru kod programa i da se djele bilo koje modifikacije koje napravite. Kako bi se osigurale ove slobode stvorena je GNU GPL (General Public License).

Hicks, Alan. Slackware Linux osnove. Kanada : Slackware Linux, Inc, 2005.

URL: <http://slackware.rilinux.hr/knjiga/introduction-opensource.html>
(10. 4. 2011)

stavniji način da se program učini besplatnim jeste da se stavi u javno dobro bez zaštite autorskog prava, ali to onda omogućava da softver postane vlasnički. Da do toga ne bi došlo, svaki GNU softver se „copyleft“³⁶. To onda znači da svako ko redistribuira softver, sa ili bez promjena, mora prenijeti i pravo mogućnosti daljnog kopiranja i promjena. Copyleft svakome garantira slobodu – kako autorima tako i korisnicima.

Programeri vlasničkih softvera koriste autorsko pravo da bi korisnicima oduzeli slobodu, mi koristimo autorsko pravo kako bismo im to obezbijedili. Zato smo preokrenuli ime sa copyright na copyleft.³⁶

Odredbe GNU Projekta sadržane su u General Public License, GNU Lesser General Public License i GNU Free Documentation License.

GNU GPL je napravljena tako da se jednostavno može primijeniti na naš vlastiti program (ako smo nositelji autorskog prava) dodajući obavijest.

GNU FDL se koristi za bilo koji tekstualni rad bez obzira na temu i to da li je objavljen u printanom formatu. Ova licenca se preporučuje ako je u pitanje uputstvo ili obaveštenje.

Odricanje od autorskog prava, odnosno od novčane naknade, predstavlje kraljnji oblik slobodnog duha dijeljenja.

Licenca Creative Commons

U vrijeme globalne internetizacije, sve veći izazov je uspostaviti balans između javnog dobra i tradicionalne postavke autorskog prava kroz frazu *Sva prava pridržana*. Pristup ovom uravnoteženju zahtijeva detaljnu analizu svih segmenta kako ne bi došlo do ugrožavanja ni autora ni zakona. Balans je postignut kroz CC. *Radili smo sa stručnjacima za autorsko pravo širom svijeta kako bi bili sigurni da su naše licence zakonski čvrste, globalno primjenjive, te da mogu odgovoriti na potrebe korisnika.*³⁷ Da bi se postigla vizija univerzalnog pristupa, bilo je potrebno osigurati slobodnu, javnu i standardiziranu infrastrukturu koja će stvoriti balans između stvarnosti interneta i stvarnosti autorskog prava. To je učinio Lawrence Lessig, profesor prava na Stanford Univerzitetu u SAD, 2001. god., kada je predstavio inicijativu Creative Commons. CreativeCommons razvija, podržava i upravlja pravnimi tehničkim infrastrukturnim koje podstiču digitalnu kreativnost, dijeljenje i inovacije. Njihova infrastruktura sastoji se odniza licenci za au-

³⁶ GNU Operating System. What is Copyleft? // GNU Operating System
URL: <http://www.gnu.org/copyleft/>
(30. 3. 2011)

³⁷ Creative Commons. About. // Creative Commons
URL: <http://creativecommons.org/about>
(30. 3. 2011)

torsko pravo i alata kojistvara juravnotežuunutar tradicionalne postavke autorskog prava”*Sva pravaprideržana*”, uz pristup autorskom pravu preko ideje „Neka prava pridržana” – što čini njihovu kreativnost, obrazovanje i naučni sadržaj kompatibilnijim s punim potencijalom interneta.

*Copyright je nastao mnogo prije pojave interneta, i teško se može legalno ostvarivati na mreži za aktivnosti koje uzimamo zdravo za gotovo: copy, paste, uredi izvor i postavi ga na web. Zadana postavka autorskog prava zahtijeva dozvolu, dodijeljenu unaprijed za sve ove aktivnosti, bilo da ste umjetnik, nastavnik, naučnik, bibliotekar, policajac ili redovan korisnik.*³⁸

Jedan od ciljeva CC jestе i povećanje kulturnog stvaralaštva u “javnom dobru” u smislu da radovi budu besplatno dostupni javnosti za zakonitu upotrebu, dijeljenje, prenamjenjivanje i remiksiranje, bez obzira na inherentan sukob između inovativne digitalne kulture i tradicionalnog zakona o autorskim pravima, jer podržavaju kulturu u javnom dobru, kako na razini korisnika tako i na institucionalnoj razini. Licencu CC iz ove oblasti koriste: Nine Inch Nails, Wikipedia, Flickr, Google, Isabella Stewart Gardner Museum, Amsterdam Historical Museum, National September 11th Memorial Museum.

CC se također zalaže za javnu dostupnost i djeljivost naučnih podataka, pa je tako od 2004. god. njihova pažnja usmjerena na proširenje CC licence na naučna i tehnička istraživanja. Do sada CC koriste: Public Library of Science, BioMed Central, Hindawi, Nature Publishing Group, Massachusetts Institute of Technology Libraries, PLoS Blogs, Science 3.0, Personal Genome Project.

Unutar CC postoji i Science Commons licenca objavljenja u saradnji sa SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition), a omogućava objavljivanje naučnih radova i pohranjivanje u elektronske repozitorije. Autor ima mogućnost da koristi alat Scholar's Copyright Addendum Engine koji je besplatan i uz pomoć njega kreira dodatak ugovoru s izdavačem. Taj dodatak omogućava autoru pravo na korištenje svog djela i pohranu u digitalnom repozitoriju. Autori također mogu dati neisključivu licencu CC BY-NC (Creative Commons Attribution – Non-Commercial Licence).³⁹ Creative Commons licenca nastoji uspostaviti ravnotežuunutar tradicionalne po-

³⁸ Isto

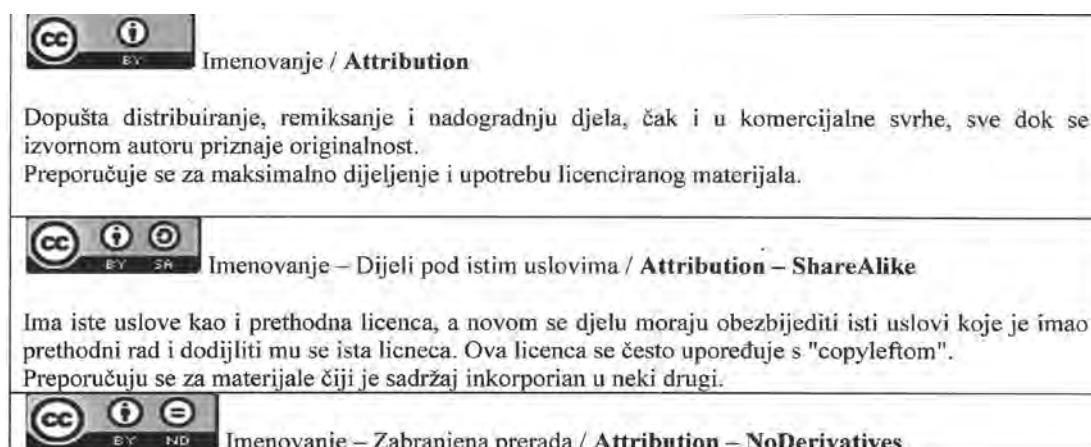
³⁹ Science Commons. Scholar's Copyright Addendum Engine. // Science Commons (2006)
URL: <http://scholars.sciencecommons.org/>
(30. 3. 2011)
Science Commons. About Science Commons. // Science Commons (2006).
URL: <http://sciencecommons.org/about>
(30. 3. 2011)

stavke autorskog prava na način da svima, od pojedinačnih autora do velikih kompanija i institucija, omogući jednostavan, standardiziran način autorsko-pravne zaštite njihovog stvaralaštva.

Kombinacija alata i korisnika je velikairastuća digitalna zajednica, skup sadržaja kojise mogukopirati,distribuirati, uređivati, remiksirati, te nadogradivati, a sveugranicama autorskog prava.

Svaka CC licenca se primjenjuje širom svijeta i traje koliko traje i mjerodavno autorsko pravo (zato što je zasnovana na autorskom pravu). Ove zajedničke karakteristike služe kao osnova na čijem se vrhu mogu odabati dodatne dozvole kojim se odlučuje na koji način će se rad koristiti. Imaoč CC licence odgovara na nekoliko jednostavnih pitanja na putu do odabira licence – prvo, da li želi da se njegov rad koristi u komercijalne svrhe ili ne i da li dopušta preradu svojih radova. Ako se odluči da dopusti preradu rada, može zahtijevati da svako ko koristi rad u svrhu pravljenja novog, mora osigurati iste uslove kao iz ove licence. Ova ideja se zove „ShareAlike“ i jedan je od mehanizama koji (ako se odabere) pomaže da digitalna zajednica raste. ShareAlike je inspirisan GNU General Public licencenom.⁴⁰

CC licence mogu imati sljedeće opcije za odabir:

Licence to Publish⁴¹

Ova licenca omogućava autoru da zadrži prava na objavljeno djelo, iako je ugovorom izdavaču dao dozvolu da djelo objavi. To znači da se autoru ovom licencom omogućava reproduciranje članka (u cijelosti ili djelomočno), objavljanje (u štampanom ili digitalnom obliku) u svrhu obrazovanja ili istraživanja.

40 Creative Commons. About The Licenses. // Creative Commons URL: <http://creativecommons.org/licenses/> (01. 4. 2011)

41 Copyright Toolbox. Licece To Publish. // Copyright Toolbox URL: <http://copyrighttoolbox.surf.nl/copyrighttoolbox/authors/licence/> (01. 4. 2011)

Objavljeni članak može postati javno dostupan s odgodom od najviše 6 mjeseci. Svrha ovakvih ugovora jeste omogućavanje veće dostupnosti naučnih djela u digitalnim repozitorijima koji su od velike važnosti za biblioteke, a preko njih i za korisnike, jer omogućavaju istraživačima i znanstvenicima korištenje radova.

Postoji još mnogo licenci koje štite moralna, u nekim slučajevim i ekomska prava autora, a krajnjem korisniku preko posrednika omogućavaju pristup skupocjenoj elektronskoj građi (prije svega bazama građe elektronskih časopisa EBSCO, Harrassowitz, Swets). Spomenut ćemo licence za specijalne i javne biblioteke, samostalne visokoškolske ustanove, licence za e-knjige i sl. Biblioteke plaćaju pretplatu na korištenje zbirk časopisa, a licenca (tj. tekst ugovora) je besplatna.⁴² Korisnicima biblioteke je uz određeni ID i Password omogućen pristup člancima koje mogu koristiti u istraživačke i naučne svrhe.

Bibliotekari koji ugovaraju licence moraju voditi računa o autorskim pravima kada pružaju elektronske usluge svojim korisnicima, kao i o mjestima s kojih se može koristiti građa za koju je pribavljen dozvola. To znači da se mora utvrditi cilj korisnika za korištenje građe, eliminirati mogućnost zloupotrebe ID i Passworda od strane lica koja nisu članovi biblioteke

i onemogućiti ilegalno objavljuvanje građe iz baze na internetu.

IFLA-ini principi za licenciranje (2001)⁴³

Kao što je već rečeno, elektronske informacije su korisnicima dostupene preko ugovora poznatijeg kao licenca koji se sklapa između biblioteke i provajdera informacija/sadržaja. Prava korisnika su također de-

42 Licensing Models. Model standard licenses for use by publishers, librarians and subscription agents for electronic resources // Licensing Models.

43 IFLA Licensing Principles / prepared by IFLA's Committee on Copyright and other Legal Matters (CLM). // IFLA (2001). URL: <http://archive.ifla.org/V/ebpb/copy.htm> (10. 4. 2011)

finirana odredbama i uslovima licence. Ta prava nisu regulirana zakonom o autorskim pravima po istoj mjeri za tradicionalne formate. Ipak, čak i sa licenciranjem kao odgovarajućim načinom za reguliranje upotrebe elektronskih informacija, bibliotekari i korisnici trebaju efektivan i dobro izbalansiran nacionalni zakon o autorskom pravu koji će prepoznati ne samo potrebe nositelja prava već i potrebe javnog informiranja, obrazovanja i istraživanja. Prema IFLA-i, ta izbalansiranost mora biti izražena u svim licencama koje korisniku, u prvom redu, trebaju omogućiti da čita, preuzima i štampa materijale u lične svrhe bez ikakvih ograničenja.

IFLA također predlaže da bibliotekari svoje korisnike trebaju upoznavati sa ispravnom upotrebot elektronskih izvora i da trebaju preduzimati određene mjere kako bi spriječile nepoštenu upotrebu i kršenje zakona. U svakom slučaju, biblioteke ne bi trebale snositi odgovornost za postupke pojedinačnih korisnika, iako u velikoj mjeri o njima zavisi na koji način će usmjeriti svoje korisnike.⁴⁴

***

Literatura:

The **Construction** of Authorship : Textual Apropiation in Law and Literature. On the Author Effect : Contemporary Copyright And Collective Creativity./ Editors: Martha Woodmansee; Jaszi, Peter. USA : Duke University Press, 1994.

Dostupno na: <http://books.google.ba/books?id=dpRKltgJYYwC&pg=PA29&lpg=PA29&dq=peter+jaszi+on+the+author+effect+:+contemporary+copyright+and+collective+creativity&source=bl&ots=jomCokyk1v&sig=3p7kk-f88pkrG29XqglyKcqhndg&hl>(10. 4. 2011).

Convention on Cybercrime.

Dostupno na: <http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/185.htm> (10.4.2011)

Copyright (Resale Right), Directive (No. 84), 2001.

Dostupno na: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=180301 (10.4.2011).

Copyright Toolbox. Licece To Publish. // Copyright Toolbox

Dostupno na: <http://copyrighttoolbox.surf.nl/copyrighttoolbox/authors/licence/>(10.4.2011).

Creative Commons. About. // Creative Commons.

Dostupno na: <http://creativecommons.org/about> (10.4.2011).

Creative Commons. About The Licenses. // Creative Commons.

⁴⁴ IFLA je međunarodna neprofitna organizacija koja postoji s ciljem da podržava i povezuje istraživanja i studije, te predstavlja informacije o svim aspektima bibliotečke i informacijske djelatnosti širom svijeta.

Dostupno na: <http://creativecommons.org/licenses/> (10. 4. 2011).

Digital Millennium Copyright Act. Public Law 105–304—OCT. 28, 1998.

Dostupno na: <http://www.copyright.gov/legislation/pl105-304.pdf>(10. 4. 2011.).

The Digital Millennium Copyright Act of 1998. // U.S. Copyright Office Summary. (1998).

Dostupno na: <http://www.copyright.gov/legislation/dmca.pdf> (10.4.2011).

US Copyright Act 1976 As Amended.

Dostupno na: <http://www.law.cornell.edu/copyright/10.4.2011>.

Foucault, Michel: What is an Author? // Generation Online.

Dostupno na: http://www.generation-online.org/p/fp_foucault12.htm(10. 4. 2011).

Gantz, John; Rochester, Jack B. Pirati digitalnog doba: kako sukobi oko intelektualne svojine ugrožavaju naše lične slobode, naše poslovanje i svetsku privredu. Beograd : Clio, 2007.

GNU General Public License. // GNU Operating System (Version 3, 2007).

Dostupno na: <http://www.gnu.org/licenses/gpl.html>(10. 4. 2011).

GNU Operating System. What is Copyleft? // GNU Operating System.

Dostupno na: <http://www.gnu.org/copyleft/>(10. 4. 2011).

Himanen, Pekka. Hakerska etika i duh informacijskog doba. Zagreb : Naklada Jesenski i Turk, 2002.

Hirtle, Peter B. Copyright Renewal, Copyright Restoration, and the Difficulty of Determining Copyright Status. // D-Lib Magazine, Vol. 14, nr. 7/8. (July/August 2008).

Dostupno na: <http://www.dlib.org/dlib/july08/hirtle/07hirtle.html>(10. 4. 2011).

Horvat, Aleksandra; Živković Daniela. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.

Idrizović Muris; Jasenković Abdulah; Knor Vladimir. **Rječnik stranih riječi.** Sarajevo : Književna zajednica Drugari, 1990.

IFLA Licensing Principles / prepared by IFLA's Committee on Copyright and other Legal Matters (CLM). // IFLA (2001).

Dostupno na: <http://archive.ifla.org/V/ebpb/copy.htm>(10. 4. 2011).

Licensing Models. Model standard licenses for use by publishers, librarians and subscription agents for electronic resources. // Licensing Models.Org (2000).

- Dostupno na: <http://www.licensingmodels.org/index.html> (10.4.2011).
- The IFLA Position on Copyright in the Digital Environment.** // IFLA (2000).
- Dostupno na: <http://www.ifla.org/en/publications/the-ifla-position-on-copyright-in-the-digital-environment>(10. 4. 2011).
- The IFLA Position on Copyright in the Digital Environment.** // IFLA (2001).
- Dostupno na: <http://www.ifla.org/en/publications/the-ifla-position-on-copyright-in-the-digital-environment>(03.4.2011).
- Internet i informacijsko-komunikacijske tehnologije za socijalnu pravdu i razvoj** / uredio : Chris Nicol. Zagreb : ZaMirNET, 2005.
- Dostupno na: <http://www.infolizer.com/z1amirzin5e-a1n5et/Internet-i-informacijsko-komunikacijske-tehnologije-za-socijalnu-.html>(10. 4. 2011).
- Keen, Andrew.** Kult amatera : kako blogovi, MySpace, YouTube i ostali suvremeni mediji koje stvaraju korisnici uništavaju našu ekonomiju, kulturu i vrijednosti. Zagreb : Fraktura, 2010.
- Kulture interneta** : virtualni prostori, stvarne povijesti i živuća tijela. /Uredio : Rob Shields. Zagreb : Naklada Jesenski i Turk, 2001.
- Lessing, Lawrence.** Arhitektura inovacije. // Scribd.
- Dostupno na: <http://www.scribd.com/doc/42494022/Lawrence-Lessig-Arhitektura-Inovacije>(10. 4. 2011).
- Međunarodna Konvencija o zaštiti umetnika izvođača, proizvođača fonograma i ustanova za radio-difuziju** (Rimska konvencija).
- Dostupno na: http://www.sqn.ba/images/upload/static/Rimska_Konvencija.pdf (10.4.2011).
- ODLIS – Online Dictionary of Library and Information Science.**
- Dostupno na: http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_h.aspx(10. 4. 2011).
- Pažur, Ivana.** Autori znanstvenih radova i autorsko pravo. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 47, 1-2(2004),str. 95-108.
- Dostupno na: [www.hkdrustvo.hr/datoteke/87/vbh/God.47\(2004\).br.1-2](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/87/vbh/God.47(2004).br.1-2)(10. 4. 2011).
- Primjena intelektualnog vlasništva u poslovanju.** // WIPO (2006) ; Institut za intelektualno vlasništvo BiH (2008).
- Dostupno na: http://www.ipr.gov.ba/www/documents/Brosure/EUIPR_kreativan%20izraz_A5_BOS.pdf (10.4.2011).
- Science Commons. About Science Commons.** // Science Commons (2006).
- Dostupno na: <http://sciencecommons.org/about/> (10.4.2011).
- Science Commons. Scholar's Copyright Addendum Engine** // Science Commons.
- Dostupno na: <http://sciencecommons.org/projects/publishing/scae/> (10.4.2011).
- Svetska** (Univerzalna) konvencija o autorskom pravu.
- Dostupno na: http://www.zis.gov.rs/sr/pdf_ap/autorsko_svetska_konvencija.pdf (10.4.2011).
- Templeton, Brad.** 10 Big Myths about copyright explained. // Blog (2008).
- Dostupno na: <http://www.templetons.com/brad/copymyths.html>(10. 4. 2011).
- Univerzalna** deklaracija o ljudskim pravima.
- Dostupno na: http://www.ombudsman.co.me/docs/izvjestaji/deklaracija_o_ljudskim_pravima.pdf (10.4.2011).
- WIPO Copyright Treaty (WCT).** // WIPO (1996).
- Dostupno na: http://www.wipo.int/clea/docs_new/pdf/en/wo/wo033en.pdf (10.4.2011).
- Zakon** o autorskom pravu i srodnim pravima u BiH. // Službeni glasnik BiH, br. 7(10. april 2002).

***

Mr.sci. Aida Kalajdžisalihović (*Sarajevo, 1985*), magistar komparativne književnosti i bibliotekarstva, zaposlena kao bibliotekar-pripravnik u Osnovnoj školi "El-Manar". Trenutni napor usmjereni su na promicanje čitalačkih navika i navike dolaska u biblioteku kod najmladih korisnika (osnovnoškolaca), njihov pravilan odnos prema knjizi, prepoznavanje prostora biblioteke kao mesta kreativnog razvoja, druženja i, nadasve, oživljavanja jednog novog svijeta; kao i kritičko promišljanje o ulozi bibliotekara u školskoj biblioteci.

MS Aida Kalajdžisalihović (*Sarajevo, 1985*) MS from contemporary literatures and librarianship, employed as a librarian beginning employee in Primary School "El-Manar". Now, she spares no efforts that reading becomes a habit and trying that reading becomes a custom of the youngest users - pupils from primary schools like as their custom of going to library, their proper attitude to a book, recognizing of library as a place for creative development, friendship and before all, the revival of one new world as well as a critical reflecting about librarian's role in the school library.

Napomena: Rad je u obimnjem obliku odbranjen kao diplomski rad na Odsjeku za komparativnu književnost i bibliotekarstvo Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Autorica je realizirala temu u saradnji sa prof. dr. Senadom Dizdar i višim asistentom dr. Mariom Hibertom.